

H O R V Á T H   E L E M É R

KARCOK BUDAPEST MÚLTJÁBÓL

*TÖREDÉKEK
A GÁZVILÁGÍTÁS TÖRTÉNETÉBŐL
A MÁTYÁS-TEPLOM
BUDA ÉS PEST A KURUC IDŐK ALATT
A BELVÁROS 1863—64-BEN ÉS MA
A BIEDERMEIEREKOR PEST-BUDÁN
MILYEN VOLT BUDAPEST
EZER ÉVVEL EZELŐTT ÉS MILYEN LEHET
EZER ÉV MÚLVA*

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA
BUDAPEST VIII, MÚZEUM-KÖRÚT 6

*TÖREDÉKEK
A GÁZVILÁGÍTÁS
TÖRTÉNETÉBŐL*

A belvárosi templom mögött volt a Városház-tér. Kezdetben azon állt a földszintes, később az egyemeletes, 1862-ig a kétemeletes, a múlt század végéig pedig a háromemeletes régi városháza. A két- és háromemeletes épület tetejét 11 szobor díszítette. A két- és háromemeletes városháza toronnyal és órával volt ellátva. Az óra felett, a torony körül korláttal ellátott folyosó vezetett, ahonnan egész Pest látszott. A folyosón állandóan egy tűzoltó járt és figyelte a várost, nincs-e baj, nem ütött-e ki tűz valahol.

Pest városát I. Lipót császár tette elsőosztályú szabad királyi várossá. Az okmány 1703 október 23-ról kelt. A szabadságlevélben meg van írva, hogy Pest városában álljon a magisztrátus a város bírójából és tizenkét szenátorból.

Pesten az utcák világítása 1780 január 19-én vette kezdetét. 1780 előtt szép időben a hold és a csillagok mutatták az utat, ha pedig felhős volt az ég, botorkáltak, bukdácsoltak az utcákon az emberek. Budán, az ország fővárosában a világítás 1777-ben indult meg.

1703 március 7-én nevezetes ülése volt Pest város tanácsának. Ekkor hozta a tanács azt a határozatot, hogy a vásárolt 5 szál, azaz öt szál faggyúgyertyát, mivel pénze nincs, kifizetni nem tudja, de biztosítja a kereskedőket, hogy a számlát a jobb viszonyok bekövetkezése után ki fogja egyenlíteni.

1796-ban már ötszáz olajlámpa világítja Pestet, 1840-ben pedig kétezer.

Az utcák világítását nyilvános árlejtéssel adták ki. A pályázók részéről az volt a legfontosabb, hogy a pályázatot elnyerjék, a pénzt zsebrevágják, aztán a világítással nem igen törődtek. Az a pár újság, mely abban az időben megjelent, az árlejtéssel természetesen nagyban foglalkozott. Az egyik például ezt írta:

„A városunkbeli utcák világításának nyilvános árlejtése jövő augusztus hó 4-én lesz tartandó. Vajha ezen árlejtés valami becsületes, felvilágosodott egyénnek juttatná kezébe a város összes lámpái feletti főfelügyelőséget! Különben, ha valami sötétség madara fogja ezután is a világítást kezelni, úgy, mint eddig, továbbra is sötétségben járjunk, s botorkázzva, botorkázni fogunk. Ez már Pesten szokás!”

A 40-es években a szomszédországok nagy átalakuláson mentek át. Mindenütt ebben az időben kezdték bevezetni a gázvilágítást. Ná-

lünk is be akarták hozni. A tervvel erősen foglalkoztak, különösen a hírlapok. A Pesti Divatlap 1845. évfolyamának egyik száma a gázvilágításról például ezeket mondta: „Az hírlík, hogy elvégre csakugyan bekövetkezendik azon idő, mellyben városunk légszesz által fogván felvilágosíttatni, nem lesz többé okunk a sötétség és annak ördögei ellen panaszt emelni. Ha ezen ügyre csakugyan párisi vállalkozók teendik kezüket, mint halálók, úgy tán lesz belőle valami, noha az éppen nem védegyleti dolog: mi azonban a légszeszvilágítás létesülését akkor hisszük, ha látjuk, mert az efféle ábrándszerű reményeket régen megszoktuk fővárosunkban az ájtatos és teljesedésbe ritkán menő kivallatok közé sorozni.”

Ugyanezen lap egy másik számában ezeket mondja: „Most már csakugyan lesz fővárosunkban légszeszvilágítás, miután a Pest város és boroszlói társaság közti szerződést a királyi udvari kincstár helybenhagyá.”

Jókai Mór „Életképek” című lapjának 1847. évfolyamában szintén beszélt a gázvilágításról: „Lesz, lesz tehát gázvilágításunk, igen is lesz bizony, bizony lesz gázvilágításunk! Hanem, hogy megérjük-e, mikor lesz? az aztán a kérdés. Oh, mert olly rövid az emberi élet. Az emberélet rövidsége lesz az oka, ha meg nem érjük.”

Jókai különben maga sem akarta elhinni, hogy a gázvilágítás bevezetése fővárosunkban tényleg meg is valósulhat.

Ezt mutatták a hírei, sorai közül mindig és mindenütt csak ezt lehetett kiolvasni. Például: „1845. Don Fillentéró De Nebolondul kiarendálja három esztendőre a holdvilágot, hogy nagyságos Pest városának légszeszvilágítást alchymisáljon belőle... Akadt keresztény ember, aki még azt is elhiszi, hogy Pesten légszesszel lesznek világítva az utcák. Ezt nevezem aztán levegőre épített reménységnek.”

Vagy: „Egy érdeemes úr azért nem helyesli a gázvilágítást, mert jól tudja (legalább olvasott ilyesmit Allgemeineben, s mi ott van, az mind szent igaz), hogy a gáz olykor elpukkanhat s az egész várost, amint van, fejtetőre állíthatja. Egyébiránt ezzel is csak nyernénk.”

A tárgyalások sokáig elhúzódtak, csak 1855-ben kezdtek a munkához, amint az a Vasárnapi Újság 1855. év szeptember havi 35. számában meg van írva: „A pesti légszeszvilágításról már több év óta írnak a hírlapok, de most már odáig haladott az ügy, hogy építőmestert is fogadtak a vállalkozók, aki a szükséges építéshez nemsokára hozzáfog; tehát elközelgett, végre az az idő is, amidőn meg fogjuk írni, hogy már Pest

utcáin is lobognak olyan lángok, aminők a Nemzeti Színházat évek óta világítják.”

Egy másik számában így folytatta: „Pest gázvilágítása nem tündéri mese többé, mert a nagy gazometer építését már meg is kezdték. Száz munkás dolgozik naponként azon. A budai alagút körül is háromszáznál több munkás sürgölődik és mégis látunk utcáink sarkain munkát nem találó napszámosokat ácsorogni.”

1857 április havában indult meg Pest főbb útvonalain a gázvilágítás. A külvárosokban csak jóval később vezették be. Kezdetben a folytonos zavarok miatt sehogysem voltak megelégedve vele. Az elégedetlenség annyira ment, hogy a Nemzeti Kaszinó 1858 január 30-i gyűlésében elhatározták a légszeszvilágításnak egészségi szempontból újra olajvilágításra való felcserélését.

Ennek következménye lett aztán, hogy az olajlámpásokat gyújtogatok még évekig járták a külvárosok utcáit.

Budán a gázvilágítás bevezetése valamivel később történt.

A gázvilágítás kezdetbeni rossz működése igen érdekesen van megírva a Vasárnapi Újság 1857 február 1-i számában:

„A légszeszvilágítás három esti szünetelése közben a Nemzeti Színházban egy kissé zavaros estét okozott a „Kunok” előadásakor múlt kedden. Még az előadás kezdete előtt,

egyszerre csak elsötétül az a gyönyörű szép csillár, melly a nézőközönség feje fölött lóg, mintha valami láthatatlan szájhős egy lehintésével elfújta volna minden lángját, úgy-hogy le kelle ereszteni s a zárt-székes közönség kalapjai, főkötői és fejékei nagy közelségében gyertyás ember által újra meggyújtani. Előadás közben ismét sötétség lőn, de már ekkor a színpadon a királyi termet érte a csapás, aminek azon előrelátó okos dolog lett a következése, hogy a legközelebbi jelenetkor ott lógott a mennyezetről három gyertyás csillár, 24 égő gyertyával, mellyeket azon elővigyázatból rendeltek oda, hogyha a légszesz egészen megtagadná a szolgálatot, ne maradjon a közönség egy pillanat alatt farkasveremi sötétségben. Ámde egy szerelmes párnak a kertben kell éjjel találkoznia, s vajmi mulatságos volt látni, hogy lóg a három csillár az előbbi szobamennyezetek helyett a mennyekből lefelé, mint panaszlá gyönyörű énekben Hollósi L.-né Jekelfalusinak szíve fájdalmát a kerti sötét lombok között, s mint lesett a bokrok közül Füredi és Benza az áruló szerelmespárra sötétben, 24 égő gyertyavilágnál. Hanem ez a kis komikum nemhogy megszólást érdemelne, sőt inkább elismerés illeti azokat, akik a közillem érdekében olly gyorsan intézkedtek, amint hirtelenében lehetett.”

Azt pedig, hogy kezdetben csak a Belváros főbb útvonalai kaptak légszeszvilágítást, nagyszerűen vázolta a következő újságcikk:

„A Múzeum-park lámpáit nem kell attól féltetni, hogy a csókák ellopják nagy fényes voltuk miatt, e lámpák olly kormosak, mintha legalább is egy egész télen át sonka módjára valami kéményre, füstre akasztattak volna. Ugyanott arról is meggyőződhetünk, hogy a lámpagyújtogató akár minden nap olajban fürödhetik, legalább arra mutat azon körülmény, hogy a vasoszlop, mellyen a lámpa áll s a törzsökkő folytonosan csepeg az olajtól, úgyhogy alatta a földön nem ritkán egész olaj tócsákat lehet látni. E piszkosság a lámpák körül nemcsak undorító, de az arra sétálók azon veszélynek is ki vannak téve, hogy ruhájuk véletlenül a törzsökkőhöz ér s szép olajfoltokkal megakodva kulloghatnak hazafelé.”

Nem is olyan hosszú idő, 75—80 év múlt el azóta, hogy ezek történtek s ma már a gázvilágítás is a múlté; mindenféle villany szolgáltatja a világosságot.

Elmúlt az az idő, mikor még azt mondták, hogy: „Pestnek légszeszvilágítását megint pengetik. Mi nem igen bízunk a meddő alku-dozásokban, mert hiába, vannak helyek, hova a legszebb csillagvilág is csak igen későn jut el.”

A MÁTYÁS-TEMLOM.

Rövid időre menjünk fel a várba, a Szent-háromság-térre, arra az anyaföldre, hol anyyi sok minden történt hosszú századokon át.

A Duna felé gyönyörű templomot látunk, a Nagy Boldogasszony-, vagy másnéven Mátyás-templomot, az építészeti tudomány minden szépségével felruházva. Ebben hallgatott istentiszteletet 700 éven át a magyarság. Hosszú idő. A történetírók nem tudták feljegyezni mindazt, ami benne végbement, történetéből csak töredékek maradtak reánk; a nagyobb, nevezetesebb eseményeket megőrkítették, a kisebbek, jelentéktelenek eltűntek örökre.

Harangszó! Legyen ünnepnap, hétköznap, vasárnap, egyformán különös érzést kelt a lélekben. A valláshoz, az Istenhez a természettudomány nem fog eljutni soha. Nemzedékek tűnnek el, újak kelnek életre, az Isten fogalma pedig annál erősebb lesz, mennél többet fog tudni az ember. A legnagyobb szépség a karácsonyi, a húsvéti és a pünkösd-i harangszóban van. Ilyenkor szinte újjászületünk és bátran, büszkén visszük tovább az élet keresztjét. Ugyanígy érzett az

ember régen, évszázadokkal ezelőtt is. A valás nyugalmat adott néki, bánatban, fájdalomokban vigasztalója volt. A várbeli magyarságnak a Nagy Boldogasszony-templom a szívéhez nőtt. Ebben a templomban ment végbe majdnem minden fontosabb eseménye az országnak, királyokat koronáztak, királyokat temettek el benne. Odajárt a magyar hosszú időközön át könyörgő imára és ha bajba került, ott kérte az Istentől sorsa jobbrafordulását, ott kapott új erőre, bízva a szebb és boldogabb jövőben.

Most pedig menjünk vissza körülbelül 700 évet, abba az időbe, amikor először kondult meg a Nagy Boldogasszony templomának harangja.

1255-öt írnak. A Pesti Újhegyen, a mai Várhegyen élénk az élet. Az emberek az 1241. évben történt tatárdúlást elfelejtették. Hej, pedig de csúnya világ járt akkor. A lakosoknak az ellenség elől erdőkbe, barlangokba kellett menekülni. A tatárok feldúltak, elpusztítottak mindent, Pestet felégették, lakóit leölték. A Sajó melletti ütközet után a megmaradt magyarság Pesten át akart a Dunán keresztül a mai Óbuda felé menekülni, de nem lehetett, mert az emberek gonoszsága folytán a nagy zavarban, tülekedésben a személyszállító komp elsüllyedt és

ezzel az utolsó mentőeszköz is kiesett a menekülők kezéből.

Óbuda lakosai a Duna jobbpartjáról figyelték a rettenetes pusztulást. Nappal sűrű füstfellegek szálltak az ég felé, éjjel pedig az égő Pest messze világított a sötét éjszakában. A haldoklók jajkiáltása még az óbudai partra is elhangzott. Az itthonmaradt jobbparti lakosok segíteni nem tudtak, kevesen voltak, a vesztett csata szétszórta a nemzetet. A király a dalmát partok felé menekült, a megmaradt főurak és nemesek pedig szétszéledtek. Amikor eljött a tél, a Duna befagyott és a tatárok átkeltek a befagyott folyón, előzönlötték a Duna jobbpartját is és 1242 tavaszán már pókháló fonta be az óbudai házakat, a temetetlen hullák százainak csontja fehérlett az utakon és a hollók ezrei ülték meg a romokat. Azóta az idő fátyla homályt borított a múltra. A Pesti Újhegyen szorgos kezek vájják, túrják a földet, apró faházak épülnek, az országba visszatért király belátja, hogy az ellenség ellen csak várakban tudja felvenni a harcot, rendeletet ad ki a Pesti Újhegy megerősítésére. Szaporodnak a lakók és 1255-ben a Peeti Újhegyről már mint népes községről beszél a krónika. IV. Béla király a keresztény vallásnak erős támogatója, a nép elsokasodása folytán a hegyen templom válik szükségessé. A király a lakosok támogatásával ekkor veti

meg a Nagy Boldogasszony-templom alapját, melyből hosszú századokon át a mai koronázó Mátyás-templom lett.

*

1279. Ebben az időben Kún László a magyar király, a római pápa pedig III. Miklós. Kún László azok közül a magyar királyok közül való, akik inkább rossz, mint jó tulajdonságokkal vannak felruházva. Kicsapongásai és vallástalansága a pápa füléhez is eljut. Miklós pápa, hogy ezt meggátolja, Fülöp Formianói püspököt küldi Magyarországra. Az apostoli szentszéki követ az egyházi fegyelem és jogok helyreállítása végett zsinatot hív össze. A zsinat székhelyéül a vár Nagy Boldogasszony-templomát jelöli meg és felszólítja a főpapokat, hogy jöjjenek Budára, feleljenek meg a pápa kívánásának.

Kún László kezdetben az egyházi átoktól való félelmében, de lehet az is, rokona, Károly szicíliai király, vagy pedig Rudolf császár intésére a pápai követ minden kívánságát teljesíti a kunokat elhagyja, elűzött nejét visszahívja és az általa eltulajdonított egyházi javaknak visszaadását esküvel ígéri és kijelenti, hogy a pápa utasításának, mindenben eleget tesz, a zsinatot nagy örömmel látja Budán.

A papok pedig tanácskoznak hosszú, fáradságos munka után az egyházi fegyelem helyreállítására vonatkozó kívánalmait 69 pontban foglalják. A határozat nem tetszik a királynak, mert olyan részeket is tartalmaz, melyek a királyi hatalmat korlátozzák és a király kedvelt kunjainak kicsapongásait fékezik. A kunok, kik a királyra nagy befolyást gyakorolnak, addig beszélnek neki, míg megharagszik és Budaváros tanácsához parancsot küld, hogy több papot ne bocsássonak be a várba, az élelmiszereket a bentlévőktől vonják vissza, remélve, hogy a zsinatot így szét tudja oszlatni.

Ekkor Fülöp püspök keresi fel a királyt, hogy rendeletének visszavonására bírja, de hiába, nem tud célt érni, sőt beszéd közben a király folyton ingerültebb lesz, végül is nem törődve esküjével és azzal, hogy a pápai követ esetleg kiátkozza, a követet elfogatja, a papokat kiüldözi és régi életmódjához tér vissza.

Ekkép végződött az egyházi zsinat az 1279. évben Nagy Boldogasszony-templomában.

1301 január hava. Sötét gondokkal arcukon, némán, szótlánul mennek el egymás mellett az emberek. Gyászban az ország, az utolsó Árpád-házi király, III. Endre a Nagy Boldogasszony-templomában ravatalon fek-

szik. Fiatalon, 36 éves korában halt meg; ki tudja, miben, nem pártoskodásnak lett-e az áldozatai. Az aranyszegélyes, Szűz Máriás lobogók bágyadtan hajlanak és csillannak meg a gyöngé téli nap sugaraiban, mintha éreznék, hogy a magyar szomorú időknél néz elébe. Az átkos széthúzás réme fenyeget. A király el sincs temetve még és a főurak máris az új királyon törnek a fejüket. Egyrésztük Róbert Károlyt, a kihalt fejedelmi ház nagyanjáról, az Árpád-házi Máriáról leszármazott V. István rokonát, másrésztük IV. Béla unokáját, Kunigundának fiát szeretnék a trónon látni. Erzsébetet, Endre leányát mindez nem érdekli. Rettentetes a fájdalma; ott fekszik előtte atyja hidegen, szóltanul. Ráborul a koporsóra, zokogása a templom sötét hajójában fájdalmasan hangzik, megkondulnak a harangok, földig hajolnak az ellenségtől oly sokszor megtépázott magyar zászlók, szólnak a kürtök, gyászindulót zengnek a trombiták, dübörög a föld a nehéz gyázkocsi súlya alatt, a Nagy Boldogasszony-templomból temetik az utolsó Árpád-házi királyt.

*

1456 július hava. 50.000 magyar, 150.000 török, micsoda aránytalanság? Három törökre egy magyar esik. A magyarok kaszával, kapával, rossz fegyverzetben, a törökök mind

képzett katonák. Hunyadinak egy hatalmas segítőtársa van: Kapisztrán János ferenc-rendi szerzetes. Ékesszóló, gyűjtő szavára lelkesül a tömeg és 1456 július 22-én Nándorfehérvár falán újra Szűz Máriás lobogót lenget a nyári szél.

Megy a hírnök Buda felé, viszi a győzelem híret. Községek, városok örömmámorban úsznak, fut a török, győzött az ősi magyar vitézség.

Pizkosan, porosan, de jó kedvvel ér a futár a vár elé. A várkapu láncai csikorognak, a kapu őrsége kürtjelet ad és rövid idő múlva a herold jelenti a királynak, hogy Nándorfehérvárnál győzött a magyar.

A király hálaadó istentiszteletet rendel el a Nagy Boldogasszony-templomban. A győzelmi zászlók, diadaljelvények, Hunyadi és a többi vezérek arcképei felkerülnek a templom falára. A harangok zúgnak, Buda örömmámorban úszik. A szószékről a nagy esemény híret tudtul adják a népnek és kihirdetik a pápa rendeletét, hogy a győzelem évfordulóját minden keresztény templomban örök időkg minden délben 12 órakor harangzúgással kell megünnepelni.

#

1476 december hava. Díszbeöltözött lovasok vágatnak a Székesfehérvárat és Budát összekötő országúton. Előhírnökei a feje-

delmi, koronázási menetnek. Mátyás, a magyarok nagy királya, szépséges aráját Beatrixe hercegnőt hozza Budára. A koronázási szertartás Székesfehérvárott, december 12-én már megtörtént, most végleges otthonukba, a budai palotába jönnek, közben azonban egy rövidke időre a Mária Nagy Boldogasszony-templomba is betérnek, hogy ott is hálát adjanak az Úrnak jóságáért.

A koronázási menet eleje már a Bécsi-kapunál jár, amikor a vége a kapu őrtornyából még nem is látszik. A menetet katonaság, körülbelül 4000 csinos lovas nyitja meg. A csapatok között cifra trombitások és hangászok fújják a kürtöket és harsonákat. A gyalogság után az idegen hatalmak követei, ezek után pedig gyönyörű paripákon az ország színeibe öltözve, drága ruhákban, ezüstveretű kardokkal, kilenc udvaronc jön, kilenc apród kíséretében. Az udvaroncokat és apródokat sűrű lovon a király követi, nemes gyöngyökkel és kövekkel hímzett aranypalástban. A király mellett a nápolyi királyfi lovagol. A nápolyi királyfi után az udvarnokok jönnek, ruházatuk elkápráztatja a szemet, ezek után pedig a királyné következik. Almásszürke paripája büszkén dobálja a fejét jobbra-balra. Beatrixe vállait selyempalást borítja, ruházata gazdagon arannyal hímzett és homlokát a magyar korona takarja. A korona-

zási menetet nyolc csillogó kocsi, mely elé hat-hat ló van fogva, katonaság és végnélküli népség zárja be. Mielőtt bemennének a várba, a vár előtti mezőn a királyné szórakoztatására lovagi tornát tartanak. Összecsapnak a leventék, hajlonganak a dárdák, nagy erővel mennek egymásnak Bajor Kristóf apródjai. A lovak megtorpannak és két apród egyszerre esik ki a nyeregből. Éles sikoltás tölti be a léget, megijedt a királyné. A király a lovagi tornát azonnal beszünteti és megindulnak a menetek a Várhegy lejtőjén fel, Mátyás városába.

A Bécsi-kapunál ünnepélyes öltözetben a papság várja a királyt és királynét és 1476 december b évében kürtösök és hangászok harsonája, a papság, katonaság sorfala és a nép örömrivalgása között vonul be Mátyás király és Beatrixe királyné hálaadó imára Buda Nagy Boldogasszony templomába.

*

1526 augusztus hava. Az országhatáránál az ellenség. II. Lajos a gyermekkirály a nemzet ügyeivel nem törődik. A nemesség és főnemesség egymás ellen harcol a hatalomért. A kincstár üres, a török szabad átvonulást követel Horvátországon át a Habsburgok országai felé. A király, hogy a nemzetet az átvonulok garázdálkodásaitól meg-

mentse, az átvonulást megtagadja, emiatt aztán 1526 augusztus havában Suleimán szultán egész seregével Magyarország ellen tör.

Lajos véres kardot hordat körül az országban; hívó szavára azonban csak igen kevesen jönnek a budai táborba.

Mielőtt az összegyűlt csapatok az ellenség ellen indulnának a Vár Nagy Boldogasszony templomában kérik az Istent segítségül.

A kürtösök megfújják az indulót, a hangok zúgnak és érces hangjuk messzire kíséri utolsó útjára a Mohács és Csele-patak felé induló magyar királyt.

*

1541 szeptember hava. Dúl a harc a magyar koronáért. Szapolyai János, Ferdinánd, Izabella, mindegyik magának szeretné a budai várat. Mivel megegyezni nem tudnak, Szapolyai a törököt hívja segítségül, 1541 augusztus 26-án maga Suleiman szultán jön Buda alá. Míg a szultán megérkezik, Szapolyai Erdélyben meghal. A török császár Izabella özvegy királynénak ajándékokat küld és felszólítja, hogy a kis királyt gondviselőivel és a várat oly dicséretesen oltalmazott magyar urakkal együtt küldje le hozzá az Óbuda feletti táborba. Izabella bár nehéz szívvel, de eleget tesz a császár kérésének. Suleimán a kisdedet és kíséretét

nyájasan fogadja, néhány óráig magánál tartja, ezalatt a törökök a nyitott kapukon át ellepik a várat, megszállják az utcákat és a vár főterére kitűzik az ozmán lobogót, A török katonák a Nagy Boldogasszony-templomból a padokat, szószéket, képeket, oltárokat eltávolítják, falait fehérre meszezik és szeptember 2-án Suleimán szultán a várba való ünnepélyes bevonulása után már a Nagy Boldogasszony-templomból átalakított főmecssetben végzi az imáját. 1541 szeptember 2-tól 145 éven át a Nagy Boldogasszony-templom tornyáról csak a Müezzín török pap hangja hallatszott, amint időnként tele torokkal kiabálta: „Allah ill Allah, egy az Isten és Mohamed az ő prófétája.”

1686 szeptember hava. Jöttek a zsoldos hadak Európa minden részéből kiűzni a törököt Buda városából. Eljött 1686 szeptember 2-a. Tüzes Gergely barát tüzes ágyúgolyói záporosó módjára hullanak a várba. A Nagy Boldogasszony-templom belsejében csoportokba verődve térdel a magyarság. A törökök nem merik bántani őket, mert félnek a csodatévő Nagy Boldogasszony-kép erejétől. Azt ugyan megtették, hogy 1541-ben, mikor a templomot mecssetté alakították át, a kép elé magas falat húztak, hogy a hívők ne láthassanak oda, de magához a

képhez nyúlni nem mertek. És amint a tüzes golyók belecsapnak a várba, az egyik a puskaporos toronyba esik és felgyújtja azt. A robbanás olyan óriási, hogy nyolcszáz mázsza lőpor repül a levegőbe. A várfal sok helyen bedől, de bedől a Nagy Boldogasszony templomában az a fal is, amely a csodatévő képet eltakarja és Buda felszabadul. A súlyos harcok alatt a várban minden elpusztul, a mecsetek, a házak mind romokban hevernek, az utcákat holttetemek borítják. A bevonuló keresztény seregek pedig a Nagy Boldogasszony-templom romjai között küldik a győzelem imáját Istenhez.

*

1771 július hava. Raguza! Ezt a nevet minden magyar ismeri. Itt őrizték a török hódoltság alatt a nagy magyar ereklyét, Szent István király jobbkezét. Innen hozatta haza Mária Terézia királyné 1771 július havában. A Nagy Boldogasszony temploma ekkor ülte legfényesebb ünnepét. A visszahozott Szent Jobbot a hálaadó istentisztelet után átvitték a királyi palotába, melynek kápolnájában helyezték el megőrzés végett; azóta ott van.

*

1916 december hava. Öröm a szomorú időben. Messze, Magyarországon túl a magyar katona harcol az ellenséggel. Az itthonmaradt magyarok pedig királyt és királynét

koronáznak fenn a várban, a főegyházban. Szól az orgona, ünnepi díszben a magyarság. A szertartást Csernoch János hercegprímás és gróf Tisza István végzi. A királyné fejére Hornik Károly veszprémi püspök teszi a koronát. A templom tömve, a padsorokban a legnagyobb magyar előkelőségek foglalnak helyet. Mindenféle komoly, de büszke arcok és amikor felhangzik a régi ősmagyar ének, a hideg téli szél mintha megértené, messze viszi túl a határokra, ahol apa és fiú, testvér és rokon védik a szép magyar hazát. És ugyanakkor, amikor a Nagy Boldogasszony-templomban szól az ének, távol, idegen országban a magyar katonák ajkán is felhangzik:

„Hazádnak rendületlenül légy híve, óh magyar!”

*

Idő: ma. A Nagy Boldogasszony-templom pedig büszkén hirdeti a múltat a Várhegy tetején. Szomorú és boldog idők, öröm és bánat, ez a sors keze, ezt nem kerüli el senki és semmi. A templom, ha évszázadokon át többször romba is dőlt, azért nem pusztult el egészen. Kövei között talán még ma is vannak olyanok, amelyek IV. Béla király és Mátyás idejéből valók. Ezek pedig esténként, mikor kigyulladnak a reflektorfények és fényárban úszik a Nagy Boldogasszony

temploma, mint örökéletű fénypontok hirdetik és hirdetni fogják egy sokat szenvedett népnek évszázadokon át, féltve őrzött hitét és reményét.

A templom lassan fejlődött, nagy átalakításokon ment át, mire mai alakjához eljutott. Buda városnak a törököktől való visszavétele után a jezsuiták vették gondozásba és állították helyre azzal a gondolattal, hogy régi formájára készítik el. Tervük azonban nem sikerült, az egyházat teljesen kivetkőztették eredeti jellegéből. A jezsuiták építkezései révén alakult a Mátyás-templom olyanná, amilyen az 1874-i helyreállítási munkálatok előtt volt.

A helyreállítási munkálatokat gondos vizsgálatok előzték meg. Az volt a cél, hogy az aránylag egyszerű templomból olyan építőművészeti alkotás váljék, mely a benne lejátszódó ünnepélyeket erősen kidomborítja. Schulek Frigyes építész-tanárnak ez sikerült is, úgyszólván semmiből művészi alkotást teremtett.

A Mátyás-templom harangja pedig, ha ma megszólal, még szebben beszél, mint régen, mert szavára a Várhegy, sőt az egész Pest és Buda kövei a magyarok Nagy Boldogaszony egyházának hétszázéves történelmét verik vissza.

***BUDA ÉS PEST
A KURUC IDŐK ALATT***

I. RÉSZ.
BUDA ÉS PEST 1703-BAN.

1703 tavaszidő járta, amikor II. Rákóczi Ferenc elindult Lengyelország Brezán nevű községéből, hogy Magyarországon a Habsburg-ház ellen kibontsa a szabadság zászlaját. A magyar határ szélén már napokkal előbb lázadásba tört ki a nép. A lázadásra a vármegyékre kivetett 12.000 harcos kiállítása, a só drágítása, az adók és vámok nagy összege, végül az osztrák katonaság erőszakosságai szolgáltatták az okot. Rákóczit útjában mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták, férfiak, asszonyok, gyermekek seregestül tódultak eléje, s örömkönnyekeket hullatva csatlakoztak hozzá. Kezdetben a sereg legnagyobb része parasztokból állt, kik a fegyelmet, rendet nem ismerték és emellé még rosszul is voltak felszerelve, úgyhogy az első győzelem, melyet Rákóczi az osztrák uralkodóház ellen sikeresen vívott meg, egyedül annak a nagy szeretetnek volt az eredménye, mellyel a magyar nép őt szívébe zárta. Rákóczi-lobogó, az egyik oldalon „Szabadságért” felirattal, a másik oldalon a Rákóczi-család címerével hogyan ejtette volna lázba a magyar tömeget. Magyar zászló

alatt küzdeni a magyar hazáért, azért a földért, melyért a szülők vérüket ontották, minden gondolkodás nélkül, minden pillanatban kapható volt a magyar nép.

Múltak a napok, múltak a hetek, múltak a hónapok, a hadműveletek oly sikeresen folytak, hogy még 1703 augusztus havában Rákóczi a francia királynak, XIV. Lajosnak küldött értesítésében örömmel közli, hogy az ország nagy részét, egészen a Duna-ig meghódította, Nagykárolyt, Nagybányát, Husztot, Somlyót, Kallót elfoglalta, Szatmárt, Nagyváradot, Munkácsot, Ungvári és Tokajt pedig körülzárta.

Az osztrák császár és magyar király 1705-ig I. Lipót, III. Ferdinándnak fia volt, ki a nemzettel szemben erőszakos és elnyomó kormányzást alkalmazott. I. Lipót, mikor látta, hogy baj van, hogy Rákóczi számottevő eredményeket vívott ki, először külső segélyhez folyamodott, majd mikor ez eredményre nem vezetett, magához a nemzethez fordult, s adóelengedéssel, kiváltságos rendeletekkel, közbocsánat biztosításával iparkodott a felkelőket a császári házhoz visszatéríteni.

Ebben az időben Buda volt az ország fővárosa. Pest messze volt Budától, elvászott a Duna. Budáról Pestre és Pestről vissza Budára jutni egy egész napot vett igénybe. A két várost csak kompjárat, no

meg tavasztól ősziig egy csónakhíd kötötte össze, mely a mai Várkert irányában volt. Elemózsiával jól megrakodva kellett annak útnak indulni, aki nem akart éhesen hazatérni, míg a Buda és Pest és Pest—Buda közötti utat megjárta. Konflis, fiáker, társaskocsi, omnibusz és a mai egészen modern közlekedési eszközök, hol voltak még akkor? Szekéren döcögött a polgár, sárból ki, kátyúba be, összerázva sokszor annyira, hogy a lélek is majd kiszállt belőle. Ez volt a XVIII. század első felének egyik keserves mulatsága. Budán voltak a nevesebb hivatalok, kamaraigazgatóság, kincstári igazgatóság, legfelsőbb katonai bíróság, melyek némi élénkséget vittek az öreg Buda apró házai közé. 1700 körül a lakosság száma a két városé együtt körülbelül 5—6000 lehetett. Ebből is láthatjuk, hogy a XVIII. század elején mennyire kicsiny volt a két város. Kicsi volt a mai időkhöz mérten, de nagy volt az akkori időkhöz viszonyítva, amint ezt megmutatta I. Lipót császár kiváltságos rendeletével is, mely szerint Budát, nehogy Rákóczihoz csatlakozzék, újra szabad királyi városnak és hazánk fővárosának nyilvánította. Nagy dolog volt ez akkoriban. Ez a kiváltság annyit jelentett, hogy a város képviselője az országgyűléseken a király őfelsége közelében kapott helyet. Buda városnak I. Lipót 1703-ban megengedte meg

azt is, hogy címerébe az ország címerét felvegye, új pecsétet használjon és helyhatósággá alakuljon. Az 1703-ban készített pecsétet és helyhatósági szervezetet egészen 1873-ig megtartotta.

Ugyanekkor Pest városa megkapta azt, hogy mint szabad királyi város, rangra nézve Buda után következzen, vagyis az ország második szabad királyi városa legyen. Ezen kiváltságos rendeleteivel I. Lipót elérte, amit akart: Buda és Pest lakossága a Rákóczi-felkelés alatt híven kitartott mellette és a kurucok több esetben hiába jelentek meg Buda és Pest alatt, hogy a tárogató szívhezszóló hangjaival magukhoz csalogassák Pest-Buda polgárait. A budai és pesti nép többször még fegyverrel is ellenállt a két város közelében portyázó kuruc csapatoknak.

Buda és Pest városa erősen elzárkózott a kuruc felkelés elől és szíve talán csak akkor szólalt meg, amikor a szatmári béke után megcsendült a fájdalmas kuruc nóta:

*„Halálos nehéz köd
Mindent búsan beföd.
Jobb is, ha nem látja,
Mert csak szíve fájna.
Tán meg is szakadna.*

*Dobos már dobolhat,
Rákóczi unszolhat,
Rajta, rajta, rajta!
A tábor, a tábor
Zászlóit lehajtja
A Majthényi páston.
Szegény kuruc tábor,
Hajh, Károly Sándor!”*

II. RÉSZ.
RAJTA KURUC, RAJTA!

Három évvel később, 1706-ban, abban az időben történt, amikor még javában folyt a kuruc és labanc háború. Buda híven ki-tartott a császári ház mellett. A hivatalnokok és mindennemű funkcionáriusok I. Lipót császárnak 1705-ben történt elhalálózása után utódjának, I. Józsefnek is hűségesküt tettek

Az 1703—1706 közötti években változó szerencsével folyt a harc, 1704. év első felében a kurucok, míg második felében a labancok értek el eredményt. Az osztrákok a Dunántúlról mindjobban hátraszorították Rákóczi csapatait. Schlick helyett Heister lett a császári hadak magyarországi parancsnoka, ki meglepő támadásaival sok zavart okozott a kuruc csapatoknak. Heister képzeletet fölül-múló kegyetlenséggel pusztított, ellenállást nem tűrt. Kezdetben ez rövid időre bénítólag hatott a lakosságra, de később ezek az erőszakosságok még bátrabbá tették a népet, a kegyetlenségre sokszor még nagyobb kegyetlenséggel válaszolt. A háború nem ismert, s nem is fog ismerni kíméletet.

I. József másként gondolkodott, mint atyja, mindenképp azon volt, hogy a békét helyre-

állítsa, de ő is csak bizonyos pontig volt hajlandó engedményeket tenni és azon túl nem. Hogy bizalmat keltsen a magyarok között, a magyar ügyek vezetését Harrach miniszter helyett a békésebb Salm hercegre bízta, a kegyetlen Heister tábornokot pedig Herbeville generálissal váltatta fel.

József békülékeny szellemének volt az eredménye, hogy 1705 szeptember 12-én megkezdődött a Széchenyi-országgyűlés. Az okok, melyek ennek az országgyűlésnek megtartását javasolták, kizárólag politikai természetűek voltak. Rákóczi alkalmat akart adni a vármegyéknek, hogy sérelmeiket előterjeszthessék és vissza akarta utasítani a bécsi kormány cselszövőinek azon vágyait, hogy a hadjárat folytatása nem nemzeti érdek többé, hanem csak Rákóczinak és vezéreinek önző magánérdeke. A Széchenyi-országgyűlésen derült ki többek között az is, hogy éppen a bécsi kamarilla volt mindig azon, hogy megghiúsítsa a két nemzet közötti egyezkedést. Az országgyűlés körülbelül három hétig tartott, 1705 október 5-én fejeződött be, s október vége felé már újra megdördültek a kurucok ágyúi és megszólalt a tárogató is méltó feleletül a bécsi cselszövőknek.

A Széchenyi-országgyűlés híre Budára és Pestre is eljutott, de eljutott az is, hogy eredménytelenül végződött s a kurucok is-

mét kibontották Rákóczi lobogóját. Buda és Pest lakossága sok esetben együtt érzett a kuruc seregekkel, de esküt tett a császári ház mellett és esküjét nem akarta megszegni.

1706-ban Buda és Pest még falakkal volt körülvéve. A két városba csak erős kapukon keresztül lehetett bejutni. Budának három kapuja volt: a Bécsi-, Fehérvári- és Vízi-kapu. Mindhárom kaput, amint beállt az est, lezárták, erős vasláncokkal, vaspántokkal megerősítették és csak másnap a hajnali órákban nyitották ki újra, Éjszaka folyamán csak hírnök jöhetett a várba, ha valami fontos hírrel érkezett, különben az érkezőknek a váron kívül, az alsóvárosban, a halászárokban, vagy a rác városban kellett bevárni a hajnalt.

1706-ban Pfeffershofen volt a budai vár parancsnoka. A kuruc háborúk alatt úgy Buda, mint Pest, folyton erős német katonasággal volt megrakva. Dacára a hűségeskünek, a lakosság állandóan ellenőrzés alatt állt, mert amint a magyarnál szólásmondás lett az, hogy „ne higgy magyar a németnek” — az osztrákok sem bíztak Pest-Buda lakosaiban.

Apró, földszintes házak, vasrostéllyal megerősített ablakok, erős kapubejáratok, tágas, széles, magas fákkal árnyékolt udvarok, melyek mindegyikében megtalálható volt

majdnem minden háziállat, a tehéntől kezdve egészen a házinyúlig, és a német szó jellemezték akkori időben Pest-Buda lakosait.

1706-ban Buda még mindig magán hordta a 145 éves török járom bélyegét. Mindenféle romok, megfeketedett téglák, üszkös, elkorhadt gerendák és összedőlt viskók emlékeztettek az 1686. évi nagy harcokra, A visszafoglalástól számítva 20 év telt el és Pest-Buda lakossága még mindig nem tudott egészen talpraállni. Különösen állt ez a külső városrészekre, a halászárosra, a rác városra, de még fenn, a falakkal körülvett várban is megvoltak a nyomai a törökkel vívott küzdelmeknek.

A budai lakosság marháit megfelelő felügyelet mellett nap-nap után a budai hegyek alján elterülő rétre, szabad mezőségre hajtották ki, s ott legeltették kora reggeltől késő estig.

Az egyik nap történt, meleg volt az idő, az örök elbágyadva pihentek széles, vastag subáikon, amikor a közeli erdőségből kuruc csapat vágatott elő és „Kajta! Rajta!” kiáltással csapott le a budai pásztorokra. A pásztorok ellenállása rövid ideig tartott, néhány perc múlva már a kurucok voltak urai a csordának és vidám énekszó mellett kezdték hajtani a marhákat az erdő felé.

Ugyanebben az időben Pfeffershof en várparancsnok ellenőrző körútját végezte a bás-

tyákon. A Karakas-torony körül járhatott, mikor éles szeme észrevette, hogy nagy mozgolódás van a vár alatt pihenő csordában. Az első pillanatban nem tudta jól ki-venni, mi történhetett, csak akkor jött rá, hogy baj van, amikor felhangzott hozzá a kurucok nótája:

*„Ne higyj magyar a németnek,
Akármivel hitegetnek!...”*

Több sem kellett Pfeffershofennak, riadót fúvatott, pár perc múlva már a kurucok nyomába jártak a németek. Az erdőben érték utol őket, hol majdnem egy órán át küzdöttek egymással, míg győzni tudtak. A kuruc nem tudta elhajtani a budai polgárok marháit, hej, pedig de nagy szüksége lett volna rá!

A budaiak a vár bástyáján szívszorongva lestek az ütközet végét, féltek, hogy győznek a kurucok, s akkor mi lesz velük?

A kuruc elszaladt, de ha megfutott is, mégis győzött, ha nem is karddal, hanem szóval, mert ettől az időtől kezdve Budán sok helyen, sokszor gondoltak rá a vasrostélyos ablakú apró házak szobáiban, hogy van még kuruc és azt meri nótázni:

„Ne higyj magyar a németnek...”

III. RÉSZ.
RÁKÓCZI KATONÁI.

Nagy Bercsényi Miklós, Jávorka Ádám, Sibrik Miklós, Béry Balogh Ádám, nevek, melyek aranybetűkkel vannak beírva a magyar történelembe. Hősök, kik életüket áldozták a hazáért, elhagyták családjukat, ősi fészüket, beálltak a fejedelem lobogója alá harcolni, küzdeni a szabadságért. Hány ilyen nevet lehetne említeni még, kik ugyanolyanok voltak, mint ők: Nagy Bercsényi Miklós, Jávorka Ádám, Sibrik Miklós és Béry Balogh Ádám.

Béry Balogh Ádám, a lovaskuruc, ki előtt a gyalogos, a talpas kevés becsülettel bírt, piros bársonysüvegével, vállravetett párduc-kacagányával, hegyes, sarkantyús szattyánbőr csizmájával, görbe kardjával, réme volt a parókás németnek.

A kuruc szabadságharc 1703 tavaszától 1711 május 1-ig tartott. 1711 május 1-én fejeződött be a Majthényi-síkon, ahol körülbelül 13.000 kuruc rakta le a fegyvert,

1706-tól 1709-ig változó szerencsével folyt a háború. A végzetes csapást a Trencsénicsata mérte a fejedelem hadaira. Ebben az ütközetben több mint 2000 kuruc esett el és 40 zászlót, 14 ágyút zsákmányoltak a németek.

Pálffy osztrák generális dunántúli csapatait a kuruc háborúk alatt sokszor megszegyénítette Béry Balogh Ádám. Pálffy ezért nagyon haragudott rá. Ki is adta a parancsot: 'el kell fogni minden áron. Igen ám, könnyű volt ezt mondani, de nehéz volt megtenni. A kuruc főtiszt, mikor meghalotta, mennyire vadásznak reá, válaszul vitézeivel Bécs alá vágatott, ahol szégyenszemre majdnem magát a császárt is elfogta, ki nagyobb számú kísérettel sétalovagláson járt a város határában. Béry Balogh Ádám katonái a császár kíséretének nagy részét levágták, a többi pedig, aki megmaradt, köztük a császárral, menekülését csak lova gyorsaságának köszönhette.

Pálffy, mikor ezt meghallotta, még nagyobb haragra gerjedt. Nem elég, hogy itt tör az orra alá borsot ez a megveszett kuruc, hanem még magát a császárt is el akarja fogni! Kiadta a parancsot katonáinak, akik foglyul ejti, egy zacskó aranyat kap és magas kitüntetést. A katonák pedig neki is fogtak attól kezdve alaposan, hogy elfogják a magyar vitézt, Béry Balogh Ádám kuruc főtisztet.

Béry Balogh Ádám a fakó lovat nem szerette, idegenkedett tőle. Nem szerette, mert azt tartotta, hogy a fakó ló szerencsétlenséget hoz reá. Nem is ült olyanra még ütközetek alatt sem. Csakhogy az ember nem

tudja, mi van a sors könyvében megírva — ember tervez, Isten végez. Úgy történt, hogy a kuruc főtiszt csapatával valahol a Dunántúlon összekeveredett a rácokkal, vágták, aprították egymást, de sok volt a rác és kevés a kuruc. Balogh Ádám folyton arra nyargalt, ahol legerősebb volt az ütközet, verekedett férfiasan, de a végén mégis jobbnak látta, ha otthagyja az ellenséget. Takarodót fúvatott és ekkor történt a baj.. A kurucok, mikor meghallották, hogy vége a csatának, megfordultak és gyorsan eltűntek az ütközet helyéről. Béry Balogh Ádám is menekülni akart, de a lovát lövés érte. A paripa lerogyott a földre, gazdája leugrott róla és más ló után nézett, hogy azon menjen tovább, de csak egy fakó ló szaladgált a közelben. A kuruc főtiszt, ahogy a fakó lovat megpillantotta, meghökkent, azonban nem sokat gondolkodott, elkapta a paripa vezetőcszárát, ráugrott és nyargalt a többiek után.

A rácok megismerték, hirtelen százan és százan vetették magukat utána.

Béry Balogh Ádámot vitte a fakó ló, repült vele. Emberei szétszóródtak, csak néhányan maradtak körülötte. Már-már úgy volt, hogy megmenekül, amikor lovával egy vízmosást ugratott keresztül, itt azonban a ló megbotlott és lovasával együtt a vízmosásba bukott.

A többiek, akik kísérték, nem hagyták el. bevárták a rácokat, újra összemertek velük, de hiába. Elestek mindannyian, csak Béry Balogh Ádám maradt élve, kit a rácok feküdni hagytak a vízmosásban, míg vége lett az ütközetnek.

Nagy öröm fogta el Pálffy generálist, amikor meghallotta, hogy Béry Balogh Ádám foglyul esett. Pestre vitette az elfogott vitézt és ott fejeztette le a Belvárosi-templom előtti téren 1710-ben.

A kuruc vitéz nem félt a haláltól, mosolyogva ment a másvilágra. Utolsó üzenete utódainak szólt, figyelmeztette őket, hogy fakó lovat sohse tartsanak, mert az szerencsétlenséget hoz a Baloghokra.

1711 május 1-én a Majthényi-páston végleg letűnt a kuruc lobogó. A fejedelem megszűnt, nagy Törökországban, Rodostóban, száműzetésben fejezte be életét. A kuruc fegyver elhallgatott, de a kuruc nóta nem, az túlélte a kuruc szabadságharcot, lelkébe zárta a nép, szállt apáról-fiúra, hogy kútforrása legyen a hazaszeretetnek.

Béry Balogh Ádám kuruc főtisztről a kuruc szabadságharc alatt készült nótákat még ma is éneklük mindenfelé. Leghíresebbé vált az, mely így kezdődik:

„Török bársony süvegem...”

*A BELVÁROS
1863-64-BEN ÉS MA.*

72 évvel ezelőtt másmilyen volt Pest-Buda, mint ma; más házak voltak, máskép feküdtek az utcák, a terek. Az, aki 72 év előtt már járt Pesten és Budán, sokszor elcsodálkozik, hogy is történhetett ennyi változás aránylag ilyen rövid idő alatt — és mégis megtörtént.

Ha a két várost, a 72 év előtti és a mai Budapestet egymás mellé lehetne állítani, látnánk csak igazán az óriási fejlődést. Próbáljuk megtenni. Sétáljunk végig az 1863—64. évi és a mai Belváros utcáin és hasonlítsuk össze a kettőt.

Induljunk el a Fővám-térről. 72 évvel ezelőtt a Fővámház épületének telke részben üresen állt; a Boráros-tér felé, a Dunaparton egy kisebb épület, a dohányhivatal volt. A Vámház-körutat Mészáros-utcának hívták, melynek két oldalán apró földszintes házak álltak és olyanféleképen nézett ki, mint ma egy vidéki városnak az utcája. A Duna felé, az egyedüli nagyobb épület a Sóház volt, erről nevezték el az előtte lévő teret Só-térnek. A Mészáros-utcán át, a Széna-térre, mai Calvin-térre lehetett el-

jutni. Calvin-tér és Széna-tér, két különböző név, talán két különböző tér is? Majdnem, hogy úgy van, mert a Calvin-téren a ma meglévő épületekből nem volt más, mint a református templom. Zajosnak, akkor is zajos volt, de az árusok hangjától, szénás kocsi álltak rajta, no meg néha a közelben lakó gyermekek nagy örömeire egy-egy vándorcirkusz is felütötte sátrát.

A Széna-piac kikövezése 1860 körül történt. Szükség is volt már rá, mert akkoriban olyan sárfészket, talán nem is lehetett még egyet találni Pesten.

A férfiak magyar ruhája, a nők hosszú, uszályos szoknyája, nagyon érdekesen festett a Széna-téri vásárok alkalmával.

Mindenfelé német szó járta még, különösen a hivatalokban és bizony sokszor egy-egy nagyobb tömegben több volt a németül, mint a magyarul beszélő. De gyerünk tovább; forduljunk be a mai Múzeum-körút, 1864-ben még Ország-út nevezetű útra. A múzeum akkor megvolt már, persze nem «zabád elképzelni olyan állapotban, mint ma. Csak az épület állt, körülötte azonban minden rendezetlen volt. 1860—64—66 körül kezdtek hozzáfogni a szépítéséhez. Az Ország-úton, a Hatvani-utca, mai Kossuth Lajos-utca felé, itt-ott vásáros kocsik álltak még éppen úgy, mint a Calvin-téren. A lóvasút megépítése után kezdték mindig ki-

jebb és kijebb szorítani a vásárosokat. Az Ország-úton a lóvasút 1860-ban kezdett járni. Megállóhelyek voltak: a Sóháznál, a Szénatéren, a Hatvani-utca-Kerepesi-út sarkán és a Zrínyi-kávéház előtt.

Zrínyi-kávéház! De sok minden történt abban! Hova lettek azok az idők, amikor a fiatalság, de még az öregek is nap-nap után reggelig danáztak benne, hanslit játszottak, ha pedig nagyon jókedvük lett, korhelykirályt választottak, és ha megegyezni nem tudtak, egyszer-egyszer össze is verekedtek. Ilyenkor volt aztán zajos a Zrínyi; csak akkor lett megint csendes, amikor megjelentek a drabantok és a katonák, hogy szétugrasszák a társaságot.

A Hatvani-utca sokkal keskenyebb volt, mint ma. Nevezetesebb épületei voltak: a Magyar királyi Tudomány Egyetemi koróda az Újvilág-utca sarkán, benn az utcában az Országos Kaszinó épülete, a Grassalkovich-palota, az utca elején pedig a Ferenciek temploma. A Hatvani-utcából két utca nyílt, a Szép-utca és a Gránátos-, ma Városház-utca. A Ferenciek temploma előtt a Ferenciek-tere volt, de sokkal zártabb alakban, mint ma, mert az Eskü-téri híd felőli része is be volt építve. Az Úri-utca, ma Petőfi Sándor-utca, az Egyetem-utcának folytatását képezte. A Ferenciek-teréről, vagy az Iskola-, vagy a Sebestyén-utcán át a Sebes-

tyén-térre lehetett eljutni. Helyén ma a katonai parancsnokság épülete áll.

1870-ben nevezetes eseménynek volt színhelye a Sebestyén-tér; itt próbálták ki Pest városában először az aszfaltburkolást, mely nagy port vert fel, az összes újságok írtak róla, körülbelül ilyen hangnemben: „Előnyei, a kellemes járás és kocsizás, por, sár és büztől menekedés, száraz felület, nesztelen járás, tartósság, járművek és állatok kímélése.”

A Sebestyén-téren nevezetesebb hely volt a Csiga nevű vendéglő, melynek alacsony bolt-hajtásos szobáiban évtizedeken át sok író megfordult. A 40-es években Vörösmarty Mihály is itt töltötte az estéit. A térnek a Duna felőli oldala a Rózsa-térbe vezetett. A Rózsa-téren a „Török császár”-kávéház volt, a legrégebbi kávéháza Pestnek. Egy emelettel bírt, kapujától balra falbaépített, hatalmas képpel, mely a törökök egyik császárárt ábrázolta. A régi világnak sok, szép emléke fűződik ehhez a kávéházhoz is. A Rózsa-térről két utca nyílt: a Lipót- és a Duna-utca. A Duna-utca a Hal-térre vitt; itt árulták a halakat hosszú évtizedeken át. A tér közepén egy kút állt, mely egy habléányt ábrázolt. Ez a kút volt Pest egyik legjobb ivókútja, jelenleg a Népligetben van.

Most pedig a Hal-térről, a Plébánia-utcán át, menjünk ki a belvárosi plébánia-templomhoz és onnan a régi Városház-térre.

A belvárosi plébánia-templom szabadon állt, a Duna felől nagyon szép képet mutatott, nem volt úgy eltakarva, mint ma. Előtte, a Templom-téren a Szentháromság-szobor díszlett, E szobor előtt mondta el esküjét 1867 június 8-án, a koronázás alkalmával, I. Ferenc. József. A plébánia hátamögött, a régi Városháza és a régi Városháza előtt a Városház-tér volt. A Városháza előtt vásárokat tartottak. Úgy a Városháza, mint a tér 1864-ben még igen jelentős szerepet vitt.

Menjünk vissza a Templom-térre és onnan a Duna-partra. A Duna-part külső házsora, mely a mai Mária Valéria-utca és a sétány között fekszik, nem létezett még. A Mária Valéria-utcának csak a belső házsora volt meg. A Vigadóig eső rész Al-Dunasor névvel, az attól felfelé eső rész pedig Fel-Dunasor névvel bírt. A Duna-partról a Nagy Híd, mai Deák Ferenc-utca, a Szén-tér, mai Deák-térre vezetett. A Szén-téren, az evangélikus templom hátamögött az Invalidusok palotája, ma Városháza, állt. A rokkantak koródáját III. Károly király meghagyásából Eleonóra királyné, Kollonics és Széchenyi érsekek adományaiból építették. A telekre vonatkozó szerződést Pest városa és gróf Re-

gól altábornagy 1716 május 28-án kötötték meg. Az egész telek, mely hajdan a Szerviták tulajdona volt, 4850 frt-ért ment át a katonai hatóság birtokába. Építését 1730 körül fejezték be. A főváros az épületet a katonai hatóságtól 1894-ben vette meg. Hivatali célokra a múlt század végétől használják. Ma nem úgy néz ki, mint felépítése alkalmával, többféle változtatást végeztek rajta; belső helyiségeit átalakították, kapuiról a kétféjű sasokat eltávolították, az összes szobrokat, katonai jelvényeket ée a négy gyönyörű domborművet azonban meghagyták, felismerték azok művészi értékét, restauráltatták és vigyáztak reá; ezek megvannak ma is.

Az Invalidusok palotáján keresztül a Gránátos-utcába érünk. A Gránátos-utcában, közvetlenül az Invalidusok palotája mellett, a Vármegyeházat találjuk. A Vármegyeháza mellett elhaladva, a Ferenciek-terére jutunk vissza. Nem szabad elfelejtkeznünk a Ferenciek-terén lévő közkútról sem, mely szintén igen érdekes alkotása volt a régi Belvárosnak, jelenleg Kőbányán, a Liget-terén van. A Ferenciek templomával szemben a Kúria volt, egyszerű, hosszú, egyemeletes ház, ablakai alacsonyak, itt-ott még a XVIII. században készített rostéllyal, nagy udvarral, tágas szobákkal, szűk folyosókkal. 1723-ban épült a Kúria és hétszemé-

lyes tábla számára. A XIX. század elején egyideig az egyetem, a polgármesteri és városbírói hivatal is székelte benne. 1838-ban az árvíz elöntötte, ekkor annyira tönkrement, hogy két esztendőbe került, míg helyre tudták hozni. 1864-ben átalakították. A kapuja feletti cifra homlokzat mutatott némi érdekességet; 1897-ben bontották le.

Ha a Ferenciek-teréről tovább megyünk az Egyetem-utcán át, balra a gróf Károlyi-palotát, a Wenckheim-féle házat, jobbra az Egyetemi-templomot és a mai Királyi Pál-utca, akkori Lövész-utca és Szerb-utca sarkán a királyi zálogházat látjuk.

A gróf Károlyi-palotáról nem kell sokat mondani, meg van ma is, bármikor megtekinthető. A Wenckheim-féle ház az Egyetemen szemben volt, Deák Ferencnek, a „A bölcsé”-nek ez volt az utolsó lakása. Az Egyetemi-templom a mai helyén állt; telke nagyobb volt, mert akkor még három utcára nézett és pedig a mai Prohászka Ottokár-utcára, az Egyetem-térre és a Szerb-utcára. A királyi zálogházzal sokat lehetne mondani. Régen a Clára-apácák klostroma volt, 1831-ben megnagyobbították, később a polgári örök hagyományi jószágperemek királyi igazgató-hivatala foglalta el.

A Belvárost nagyjában átkalandoztuk, megjártuk azokat az utcákat, melyek 1864 óta nagy átalakuláson mentek át. A Bel-

város szíve, a Ferenciek-tere, Sebestyén-tér, Rózsa-tér, Hal-tér, Plébánia-utca egyrészt egészen átalakult, másrészt végleg eltűnt. A városrendezés alkalmával, amikor az Erzsébethíd felépítését elhatározták, a Kerepesi-, ma Rákóczi-útról meghúzták a Duna felé, a híd irányában, a ma meglévő utcák vonalát és azoknak a szerencsétlen utcáknak és házaknak, melyek ebbe a vonalba estek, 1895—96 és 97-ben el kellett pusztulni. Így tűnt el a Rózsa-tér, a Sebestyén-tér, a Hal-tér, az Iskola-utca, Sebestyén-utca, Plébánia-utca és az az egész háztömb, mely a mai Eskü-útnak és Eskü-téri hídnak útjában állt. Az 1895—96, és 97. évben megjelent újságok majdnem mindegyike foglalkozott a Belváros akkori nagymérvű szabályozásával. Általában a pusztítást és az új építkezést helyesnek tartották; a legtöbbje ezeket mondta:

„A nagy átalakulás, mely Budapestet alig húsz esztendő alatt oly fényes várossá változtatta át, a Belvárosban látszott meg aránylag legkevésbé. A Belváros régi város, még pedig az ódoneág minden érdekessége nélkül. Épült össze-vissza, beszorulva a védőfalak közé, szűk és rendetlen utcákkal. Középületeit leginkább a kolostorok és templomok tették, amelyeknek egy része II. József alatt szűnt meg, s lettek egyetemi épületek és helyet adtak a legfőbb bíróságoknak, sőt zálogháznak

is. Legnagyobb épülete a gránátosok kaszárnyája, mely egész katonai tábornak fogadhat magába.

Tágas utcái, terei nincsenek a Belvárosnak. Még a Dunához is rövid, apró utcák visznek egyenesen egy sem nyílik a pompás folyamhoz. Ebben az állapotban még megmaradt konzervatív módon a Belváros akkor is, mikor oly gyorsan emelkedtek a külvárosok és büszke palotáktól szegélyezett nagy körutak támadtak.

A dunai hidak szaporításával azonban rá kellett irányozni a csákányt a Belvárosra.

Régi terv, hogy a Kerepesi-út irányát meghosszabbítsák a Belvároson keresztül. Így lenne Budapestnek egyetlen egyenes útja a Dunához, még pedig éppen ahhoz a részhez, hol legnyüzsgőbb a parti élet, mind a pesti, mind a budai részen, s ahová egy új híd helyét maga a fővárosi élet szüksége jelölte ki.

Az új szabályozás a Belváros kellős közepét irtja ki. A pesti patrícius családok fészkeit, melyek már meg is érték a lebontásra. Azon megy keresztül az új útvonal a hídhöz, mint a Kerepesi-út folytatása, melynek ropant forgalma úgyis mintegy megrohanja a Belvárost.

A Kossuth-utca kiszélesítésére lebontják az egyik oldal házsorát. Az orvosi egyetem egykori épületét már elhordták, ott palotát építenek. De a többi házakkal csínyján bánnak.

Azokban boltok vannak, köztük sok régi üzlet, melyek kezdet óta ebben az utcában állnak. A Kossuth-utca északi oldalának újjáépítéséhez úgy fogtak hozzá, hogy a házaknak csak a hátsó részét bontják le, az előrsze megmarad a boltokkal. Háta mögött egész rendben felépül az új palota, a boltos aztán a régi helyiségből beköltözik az újba. Ekkor bontják el aztán a régi épület maradványait s egyszerre előtűnik az új palota fényes kirakataival.

Így épült fel 1894 május havától kezdve a Kossuth-utcának az a része, mely az Ujvilág-utca és Károly-körút közé esik.”

A patricius családi házakkal a régi élet is eltűnt a Belváros utcáiról. 1863-ban még vígan járták az utcákat a vizet hordó talyigás és puttonyos emberek. A talyigát csacsi húzta, a kordén elől rendszerint pörgekalapos, csizmás, mosolygós arcú tót atyafi ült. A felesége a kocsi tetején foglalt helyet. Rezes orrukról már messziről le lehetett olvasni, hogy a bort szeretik. A kocsis néha nagyokat kiáltott, hogy mit, az persze nem volt érthető. Valószínűleg a számarhoz szólt, mert ilyenkor a csacsi a füleit hegyezte, i-á-t ordított és megállt; az asszony pedig kiabálni kezdett: „Donau wasserkaufen, Donau wasserkaufen, Dunavizet vegyenek, Dunavizet vegyenek”. A házak kapui erre itt is, ott is csikorogva kinyíltak és nagy sajkákkal jöttek a pesti

polgárok és polgárnők vizet vásárolni. A Dunavizet szállító kocsi azonban nem csak arra volt jó, hogy vizet szolgáltatson, hanem arra is, hogy az asszonyok körülötte beszéljék meg a legfrissebb híreket vége-hossza nem volt a pletykának; a kocsi sokszor órákhoz-szat állt egy-egy ház előtt.

Egy másik igen érdekes alakja a pesti életnek az éjjeli őr volt, Nagy, a talpán és sarkán erősen megvasalt csizmával, báránybőr-sapkájával, hosszú szűrével, alabárdjával, nélkülözhetetlen tartozéka volt a régi Belváros ódon, zeg-zugos utcáinak. Ő volt az, aki minden este 10 órakor énekelte, hogy:

*Tízet ütött már az óra:
Isten segíts minden jóra,
Elmész a nyugodalomra,
De nem adatott tudodra,
Rosszra ébredsz, avagy jóra,
Tízet ütött már az óra.*

A fát nem aprítva hozták a házakhoz, mint ma, hol volt akkor a gőzfavágó? Favágók jártak, bekopogtattak minden házba, munka van-e, és ha akadt, egy-kettőre dolgozott a fűrész, a ház eleje farakásokkal lett tele, annyira, hogy a járdán sokszor menni sem lehetett.

Tipikus alakja volt az akkori életnek a teljesasszony is; minden házba bekiabált: kau-

fens a frische frumülich, friss tejet vegyennek, továbbá a fazekas, a szalmaárus, a hamuszedő, az üvegcserepeket gyűjtő, a burgonyát árusító falusi magyar, a pokrócot és fenyvesmadarat árusító tót, az olajos, a gyerekek kedvence, a virslis, a perces, a zenészek, a verklisek, hol vannak már ezek!

Az elpusztult, nevezetesebb házak sorába tartozott: az Athenaeum irodalmi és nyomdai rt. épülete, a Vaskalaphoz címzett ház, a Curia, a régi Városháza, a Grassalkovich-palota, az orvosegyetem koródája, az a ház, melyben a „Török császár” kávéház és melyben a „Csiga” vendéglő volt, a Lipót- és Duna-utca sarkán lévő erkélyes épület, a Sebestyén-téren a Fillinger kávéház és még vagy több mint száz régi épület, melyeket azonban nem örökített meg a várostörténelem, mert nem volt nevezetesség.

Az Athenaeum épülete a Ferenciek-terén állt, sokat mutatott kapubejárata díszítményeivel és a régi kort hűen viszatükröző, emeleti ablakaival, mindenféle cirádáival.

A „Vaskalaphoz” címzett ház a Lipót-utca és Kalap-utca, ma Váci-utca és Irányi-utca sarkán állt. Kapuja felet háromszögletű pléhkalap lógott. Régebben a mai Irányi-utcát erről a házról nevezték el Kalap-utcának. A ház Degré Alajos íróé volt.

A Lipót- és Duna-utca sarkán lévő erkélyes épülethez sok nevezetesség fűződött. Titok-

ban ebbe a házba jöttek össze Martinovich Ignác és társai, magyar jakobinusok; itt is fogták el őket. Martinovich Ignác született 1755-ben, Pesten, lefejezték társaival együtt 1795 május 20-án, Budán, a Vérmezőn. Ebből megállapíthatjuk, hogy a háznak, mikor a múlt század végén csákány alá került, már több, mint százévesnek kellett lennie.

A Grassalkovich-palota szemben a Ferenciek-templomával, a Hatvani-, ma Kossuth Lajos-utcában állt. A Mária Terézia-korabeli építkezésnek jellemző képviselője volt. Az egész házon legtöbbit a kapubejárat mutatott, melynek cirádákkal övezett két oldalán az erkélyt egy-egy hatalmas izomzatú férfi szobra tartotta.

A Sebestyén-téren lévő Kovács-ház nevezetessége, a 60-as évek híres jogásztanyája, a Fillingner kávéház volt.

Mindez elmúlt, eltűnt, többé nincs. A Halter, Sebestyén-tér, Rózsa-térnek, Grassalkovich-palotának és sok más épületnek már csak az emléke él. Vájjon mit éreztek azok, kik csákánnyal a kezükben vágni kezdtek az elmondott utcákat és házakat*? Ők, azt hiszem, még megcsóválták a fejüket. Ma azonban már igen kevesen vannak, kiknek a régi Belváros jut eszükbe, ha az Eskü-úton és környékén járnak, mert változnak az idők és változnak az emberek.

***A BIEDERMEIEREKOR
PEST-BUDÁN.***

A XIX. század elején, a francia háborúk után nagy átalakuláson ment át Európa, Napoleon alatt kialakult ruhadivat, továbbá a bútór- és építészeti stílus a császárnak Szent Ilona-szigetére való száműzetésével gyors hanyatlásnak indult. A biedermeier-kor 1814—1847 között uralkodott. Két érdekes, a rokokó és a francia császári kor előzték meg. A rokokó, mely a barokkból fejlődött, a nagy francia forradalom előtt volt elterjedve. Alakját jellemezte a könnyed kagylóalak, szeszélyes, görbe vonalak, cikornyás díszítés, dús aranyozás, mely úgy az építészetben, mint a bútorokban és a ruházatban megnyilvánult. Ki ne ismerné a bájos rokokóbabát, nagy, tornyos hajával, arcán szépségflastromokkal, csattos cipőjével, széles, fodrokkal és szalagokkal díszített szoknyájával és legyezőjével. De nemcsak a női, hanem a férfiruházatban is jelentkezett az új stílus, melyhez úgy a nőnél, mint a férfinál, az elmaradhatatlan tubákos szelence is hozzájárult. A rokokó-divatnak a forradalom vetett véget és helyébe lépett a XIX. század kezdetén a csá-

szári divat. Napóleon, ki még mint gyermek gyönyörködött a rokokó-dámákban, nem tudott megfélekezni róluk. Trónraj utasával mint mindenben, úgy a divatban, építészetben, bútorok alakjában újat hozott, melyeken azonban még rajta volt a XV. és XVI. Lajoskorabeli stílus is. A császár a nőknél szerette a selymes, illatos csipkéket, a testhez simuló ruhákat és Josephine, ki hat évvel volt idősebb nála, hogy az akkor még generális ezelelmét meg tudta nyerni, csak annak köszönhetett, mert csinosan, változatosan öltözködött. Mikor pedig császárné lett, a divat terén szeretlen élvezetekbe kezdett. Egyik formát követte a másik, csak azért, hogy a császár szerelmét megtartsa és ha ez egészen nem is sikerült néki, Napóleon sok szerelme közül mégis ő volt az egyedüli, kiről a nagy hadvezér még száműzetésében, Szent Ilona-szigetén is megemlékezett. — A bájos, a szerető, a kedveskedő Josephine, — mondotta Napóleon, ki mindent megtett, mindent feláldozott azért, hogy bírhasa őt. És a nép követte császárnéját. Napoleon és a császárné pedig nem elégedett meg ezzel, nemcsak a divatban, hanem minden másban is újat akart. Ez volt a császári kor, mely addig tartott, míg Napóleon uralkodott. Rövid pár év múlva annyira letűnt, hogy már nem is beszéltek róla. Erőszakosnak tartották, mint mindent, amit a császár alkotott.

XVI. Lajos, a forradalom és Napoleon uralkodása alatt a divathóbort és zenehóbort sokszor annyira ment, hogy például a francia hölgy fésüklődés közben végezte a próbáit, gitár hangjai mellett, a zenetanár előtt énekelve a divatos énekszámokat.

A napóleoni háborúk után a túlzásba vitt divat, zene és építészettől hosszú időre elfordultak az emberek. A gárda nem volt többé. A nagy császár száműzve már csak visszaemlékezhetett a régi szép napokra. Európa lélekzethez jutott, új élet indult, a megelőzőről hallani sem akartak, békés, nyugodalmas családi otthon után vágytak, feledni és pihenni, ez volt a jelszó, megcsömörödvé fordultak el mindattól, ami a francia léhaság bélyegét hordta magán. így jött létre a biedermeier-kor.

Ez a szó: biedermeier, különös hangulatot vált ki még a ma élő emberből is, pedig annak már vagy száz éve, hogy volt és uralkodott Európa nagyrészen. Legelőször Németországban kapott lábra. A német városokban 1815 körül már ott látjuk a lesütött szemű polgárlányt nagy, ernyőalakú kalapjával, csipkés nyakravalójával és különös ruhájával. A szobákban kávé és rezedapor illata terjeng és néhol megcsendül a spinét bús szava is.

A német biedermeier Bécsbe, majd onnan egy-kettőre átcsapott hozzánk is és 1830 körül már egészen rabul ejtette Pest-Budát. Itt

is, mint mindenütt, visszahatásként a klaszszicizmus és romantika kilengése ellen keletkezett. A biedermeier mindenben került a feltűnést. A polgárság kedvét a politikától eltérítette, a családi és társas élet fejlődött ki jobban, az iparművészet fellendült, a rend és tisztaság lépett a biedermeier-otthonba. A falakra olaj- és pasztellképek, az üvegszekrényekbe színes poharak, biscuit-porcellánok és csészek kerültek.

Az asszonyságok öltözete lekötött kalap, rotonda-köponyeg. A kispolgároké pörge kalap, feszes Zrínyi-öltözet, aranszegélyű nykravalóval. A növendékleánykák piroskockás, vagy búzakék rokolyát viseltek, kalapjuk ellenben olyan volt, mint a mamájuké, ernyős, sokszínű virággal díszítve.

Szép nyári napokon a császár ferődő kertjében már ilyen ruhában tetszelgett a pesti nép és kávé, vagy csokoládét szürcsölve hallgatta az akkori idők fülbemászó zenéjét.

Pest-Buda lakosainak száma 1831-ben 102.702 lélekből állt, amiből Budán körülbelül 40.000 Pesten pedig 60.000 ember lakott. A százév előtti Pest-Budának egy hídja volt, és pedig a osónak-híd, melyet késő ősszel, amikor a Dunán jég mutatkozott, szétszedtek és csak tavasszal, a zajlás elmúltával állítottak újra vissza. A híd 46 hajóból állt, kétfelől keskeny folyosóval a gyalogosok, széles közép-pel pedig a szekerek részére. A kocsitűt ge-

rendával két részre volt osztva, hogy a járművek között összeütközés elő ne fordulhasson. Ahogy megnyílt a híd, kora tavasztól késő ősziig, leginkább a pesti feljárónál tere-ferére összejöttek az urak és asszonyok, tanulók és katonák, hogy elmondják egymásnak a legújabb híreket. Ilyenkor a híd közelében megjelent a verklis is, elkezdte nyikorgatni a verklijét, megszólaltatta a biedermeier nótákat, hogy adakozásra buzdítsa az arra sétáló közönséget.

A biedermeier-korban színháza, szórakozóhelye kevés volt Budának és Pestnek. Pesten, a mai Vörösmarty-téren, a Haas-épület helyén lévő régi Nemzeti Színházba jártak a polgárok és polgárnők, Budán pedig fenn a várban, a Várszínházban tartottak előadásokat. A Vörösmarty-téren, ezelőtt Gizella-téren, illetve 1830 körül Színház-téren lévő német színház 1809-ben készült el. 1847-ig állt fenn, amikor is tűzvésznek esett áldozatul. Köveit a 70-es évek elején hordták szét. A német színházban legtöbbször német színészek játszottak, így Budán, fenn a várban, a Várszínházban is. A magyar színészek inkább hol az „Arany hattyú”-ban, hol a Hacker szálló”-ban, hol a „Beleznaykert”-ben szórakoztatták a közönséget. Végre 1837 augusztus 22-én megnyílt a Kerepesi-, ma Rákóczi-út elején a régi Nemzeti Színház. Ezek voltak a magyar színészet leg-

szebb napjai. Az első magyar Nemzeti Színház legelső előadását Vörösmarty Mihály „Árpád ébredése” c. versével kezdték.

A biedermeier-kor pedig tovább élte fénykorát. 1810 körül Schwartzwald-ból indult hódító útjára a zenélő kakukkos-óra, hogy megjárja Bécsset és onnan eljusson hozzánk is, Budára, az ódon házak szobáiba, hol a díszes kandallóban vígan pattogott a fa, hogy kellemes meleget árásszon. Az ablaknál varróasztalka volt, rajta ollók és gyűszűk. A lámpát díszes gyöngyhímzéssel és selyemfestéssel ellátott ernyő borította, a szekrényekből patechuli illata terjengett. A kerek, háromlábú asztalon, mely a szoba közepén állt, teavíz duruzsolt főzöm asinán. Papírkárpit a falakon, a karosszékekben pedig déd apó Grillparcert olvasta, amit déd anyó nagy figyelemmel, csöndben hallgatott és ekkor egyszerre csak megszólalt a falon lógó kakukkos óra is ...

Az egyszerű, vörösesbarna bútorok, csekély berakással, a falakon lógó rézkarcok, a fehér csempejű kályha, fehérre festett ajtók és ablakkeretek, fehér mollfüggönyök, kényelmes karosszékek, melyekben a szende leányka és a szerény, illedelmes gavallér ült, aki, hogy az akácillattal telített és a budai hegyek mögé tűnő nap bágyadt sugaraival megvilágított vendégszobában megszólaltassa kedvese szívének húrjait, elhozta magával zenélő zseb-

óráját és amikor a pesti oldalon a Belvárosi-templom harangja elütötte az esti nyolcat, a csöndes biedermeier vendégszobában a szívek játékához ez a zeneszerszám szolgáltatta a muzsikát.

A zenélő kakukkos órák után rövid idő múlva Schwartzwaldból más hangszerek is útnak indultak, hogy csökkentsék az emberek rosszra való hajlamát, nemesebbé, finomabbá formálják a szíveket és a biedermeier-kor embere ezek hatása alatt egészen elfelejtette, kivetette magából a XV., XVI. Lajos, a császári korabeli élvezethajhászó világot, csak a finomság, nyugalom, szerénység után vágyott, kényelmes otthonban, a fiatalság előkelő társalgása mellett a szekreterek, a tagozatban szekrények, melyek kevés faberakással voltak díszítve, továbbá a falakon lógó szilhuettek és zenélő képek között érezte csak igazán jól magát. A schwartzwaldi, zenélő képek majdnem mind egyforma ábrával voltak ellátva, legtöbbször vízest mutatott, amint a víz a malom kerekét, vagy pedig a kovácsműhely kerekét forgatta.

A schwartzwaldi zenélő képek még a 60-as években is nagy közkedveltségnek örvendtek és bizony sokan még ma sem vetik meg azokat az érdekes zeneszámokat, melyek a biedermeier-kor dámáit és urait csöndes téli estén a pislogó lámpafény, a duruzsoló kandalló lángnyelvei, az utcáról beszűrődő csi-

lingelő szán hangjai, s a hópolyhek játéka mellett szórakoztatták.

Mikor pedig eljött a karácsony, a levendula-illatú szobákban az asztalokon aranyos dióval, piros kaláccsal és gőzölgő főzőmasinával várták a szentestét, hogy megünnepeljék Krisztus Urunk születését.

A szent énekek elhangzása után a kicsik és nagyok nagy csendben, figyelemmel kísérték a családapa minden mozdulatát, lestek, mikor fogja megszólaltatni a zenélő szentképet, melynek hangjait az ünnepre kiöltözködött, egyszerű kávé- vagy porszínű posztóruhájú, magas kráglival ellátott urak ée fiúcskák, csipkéekkel erősen ékesített dámák, továbbá a széles szoknyájú, puffos ujjú, simára fésült hajú, oldalt hullámos tincsekkel ékesített leánykák nagy figyelemmel hallgatták.

Múltak a napok, szaladtak a hónapok, repültek az évek, egyik kergette a másikat. Eljött a magyar nemzet nagy küzdelme, melyet az 1848-i nemzeti vívmányok fenntartásáért harcolt végig. A nemzeti ellenállás korszakaiban Pest-Budán újra feltámadt a régi magyar viselet. Egyik áruház a másik után nyílt meg, mindkét várost ló vasút hálózta be, felépült a Lánchíd, a múlt század 50-es éveinek csodája, melynek híre messze külföldre is eljutott. A magyarosításban az ifjúság járt elől, erre azután lassanként ráfanyalodtak az öregek is. A két város olyan lett, mint a megbolyga-

tott méhkas, a régi, csendes, békés időket nyugtalan, zajos napok váltották fel, a divatban új irány vette kezdetét, a bájos zene eltűnt, épp úgy, mint ahogy eltűnt a rokokó és császári idők divatja és zenéje is. A dámák és urak uzsonna közben már a cigány- és fűvós zenét hallgatták, a schwartzwaldi zenélőképek biedermeier-zene darabjait pedig Klapka- és Rákóczi-indulók váltották fel.

Ilyen volt a biedermeier-kor Pest-Budán, melyre még ma is szívesen emlékezünk vissza, a békés, csendes pest-budai napokra. Száz év hosszú idő, ezalatt a zenélő kakukko-órák, zenélő zsebórák, zenélő képek legnagyobb része elpusztult a biedermeier-korból eredeti darab nagyon kevés maradt. Azok a családok, akiknek ilyen zeneszerszám a birtokukban van, féltve őrzik, mint a régi, elmúlt idők emlékét, ereklye az számukra, meri azok hangjai mellett szórakozott dédanyó és dédapó.

***MILYEN VOLT BUDAPEST
EZER ÉVVEL EZELEŐTT ÉS
MILYEN LEHET EZER ÉV
MÚLVA.***

Minden megváltozik hosszabb időn, századokon át; országok, városok tűnnek el, változik a kultúra, ezzel együtt a társadalmi rend, művészet, a politika és ami az ember életével szoros kapcsolatban van. Ezer év visszamenőleg ugyanolyan különlegességeket tár elénk, mintha a jövőbe tekintünk ezer évre előre. Ezer év alatt Budapest világvárossá fejlődött, több, mint egymillió lakossal, modern közlekedési eszközeivel, rendezett utcáival, parkjaival, világhírű fürdőivel, a nyugateurópai államok legelső városai közé küzdötte fel magát. Mi volt Budapest ezer évvel ezelőtti A mai nagyváros helyén, a pesti részen, ott, ahol a Belváros terül el, még annál is kisebb helyen, elszórva, néhány fából épült ház állt, szláv és bolgár lakossággal. A Gellérthegy tetején mészégetők laktak, míg a hegy alatt, a mai Tabán helyén éppúgy, mint a pesti oldalon, néhány szláv, bolgár család és a magyaroknak a Dunán való átkelése alkalmával visszamaradt egynéhány magyar család ütött tanyát. 934-ben a mai pesti, a Gellért

hegy és a Gellérthegy alatti rész jelentéktelen szerepet vitt. Annál élénkebb volt Óbuda, mely a régi római város Aquinkum helyén terült el. Aquinkum történetére vonatkozólag sok érdekességet tártak fel az ásatások. A rómaiak valószínűleg az első században foglalták el, több mint 350 éven át lakták, egészen Krisztus után 376-ig, amikor a quádok ellen harcoló I. Valentiánus császárnak Bregetumban, szélütés következtében történt halála után, a négyéves II. Valentiánust császárrá kiáltották ki. 350 éven át a római nép Aquinkumban nagy kultúrát teremtett. Meleg fürdőhelye majdnem minden római háznak volt. Cirkusza, melynek romjai ma is láthatók, igazolja a nagy várost. A rómaiak után a magyarok bejöveteléig, 896-ig, sokféle nép megfordult Aquinkumban. A longobárdok felégették, épületeit azonban nem rombolták le, csak katonai táborhelyét pusztították el. Jártak benne az avarak és valószínűleg a hunok is. Lehet, hogy Attila is látta. A magyarok mikor hazánkba bejöttek, legelőször a régi római telepeket szállták meg, így Aquinkumot is. Történelmi adatok alapján állíthatjuk, hogy Aquinkum a mai Óbuda helyén terült el. Az óbudai Flórián-téren talált díszesen faragott kövek a római nyaralók maradványai, melyeket az óbudi hegyek lejtőjén ástak ki. Az utak mentén lévő római sírok mind bizonyítják,

hogy a mai Óbuda a régi Aquinkum helyét foglalta el. Az Aquinkumot megszálló nomád életű magyarok, mint lovas nép, valószínűleg nem a kőépületekben, hanem sátrakban laktak. A sátrakból inultak kalandozó hadjáratra, így 934-ben, amikor a besenyőkkel szövetségbe betörték a római birodalomba, egészen Konstantinápolyig nyomultak előre.

A tatárjárás előtti időből nagyon kevés emlék maradt. A régi Pest eredete ismeretlen, keletkezését valószínűleg földrajzi fekvésének köszönheti. Mint legalkalmasabb átkelési hely, a Duna jobb- és balpartja között szoros összeköttetést létesített. Ennek bizonyoságául szolgál, hogy Pest elnevezés alatt két helység is szerepel, az egyik a balparton, a mai Belváros, míg a másik a jobbparton, a mai Tabán helyén. Hogy a hegy alatti Kelenföld a régi Pesttel, mely a Tabán helyén feküdt, azonos volt-e, arról máig nem szól a krónika. A mai Várhegy teteje, ott, ahol a királyi palota áll, a X. században még kopár, lakatlan volt. A budai hévvezek legnagyobb része már a rómaiak korában is híres volt gyógyító erejéről. Buda és Pest helynevek eredetét ma sem tudjuk határozottan. Régi történetíróink, a krónikások, sokféleképen regéltek róla. A sok közül legérdekesebb az, amely a Buda név eredetét a következőképpen mondja el:

A mai Óbuda helyén lévő városból, melyet valamikor régen Sicambriának neveztek, Attila Európa nyugati részeibe hódításra indult. Mindenütt diadalt aratott. Egyik ország a másik után hódolt meg előtte, maga a római birodalom is csak nehéz adófizetés árán tudta elkerülni pusztulását. Míg Attila távol járt, itthon maradt testvére, Buda, Sicambriát a maga nevéből Budának keresztelte. Mikor Attila hazaért és ezt megtudta, nagy felindulásában megölte testvérét, s megparancsolta népének, hogy ezentúl Sicambriát Etelvárnak hívják. A itt lakó németek, hogy haragját elkerüljék, a város nevét Etzelburgra változtatták, a hunok azonban továbbra is Budának nevezték.

Más vélemények szerint Buda elnevezése a Gellérthegy alatt lévő meleg fürdőt Bád-nak nevező német lakosok által az a betűnek u betűre történt átváltoztatásából keletkezett. Vannak olyanok is, kik a tótoktól akarják származtatni a Buda név eredetét, minthogy ezek a vizet Vuda, majd utóbb Vodának hívták, mely szóban a v betű b betűvel könnyen felcserélhető. Lehet az is, hogy az egykori Aquinkumban tanyázó dalmát lovaságtól, melynek anyanyelvén Aquinkum Vodát jelent, eredt a Buda név.

Az Ofen német név, a hegy alatt lévő Új-Pestre beköltözött német kézműveseknek, a

bolgár Pest szó németre való fordításából jött létre.

Pest eredete még homályosabb. Az az egy bizonyos, hogy a honfoglalás idejében máifennállott. Pest szláv szó, kemencét, mészégetőt jelent; valószínűleg a Gellérthegyi mészégetőktől kaphatta nevét.

Pesten, Budán és Óbudán a honfoglalás első századában a lakosság legkezdetlegesebb életet élt, vadászattal, halászattal foglalkozott és ebben nagy segítségére volt a Duna közepén lévő alsó és felső sziget, a mai Csepel-, Margit- és újpesti sziget. Árpád vezér is a honfoglalás nagy művének befejezése után családjával Csepelszigeten telepedett le, mely kezdetben talán még nagyobb szerepet vitt a bevándorlott magyarok életében, mint Pest, Buda vagy Óbuda.

A magyar nép egyedüli közlekedési eszköze a ló és szekér, harcászati eszköze a kard, nyíl, lándzsa és vért, evőeszköze pedig a kupa, tál és kés volt. A húst nyereg alatt puhították. Világítószerek hiányában korán keltek és korán tértek nyugovóra. Társadalmi életük is egyszerű volt, csak akkor tartottak nagyobb ünnepeket, mikor áldozatokat mutattak be a hadúrnak, vagy pedig harcba szálltak. Kevés művészi érzékkel bírtak. A nemesveretű kardok, harci eszközök, bőrök és egyéb csecsebecsék legnagyobb részét kalandozó hadjárataik alkal-

mával zsákmányolták; ezekkel díszítették azután asszonyaikat és sátrukat.

Ez volt Pest, Buda és Óbuda ezer évvel ezelőtt és most jön a fantázia, nézzük, milyen lehet ezer év múlva.

A haditudományok rohamos fejlődése következtében Budapest földalatti várossá alakul át. Süllyeszthető házak épülnek, csak így tudnak majd védekezni az ellenség gáz-támadása ellen. Az épületek tetejét vastag páncéllemezekkel borítják, melyeken levegő és robbanóanyag áthatolni nem tud. Az emberekben az életet, míg a mérgező gáz hatását vesztí, gyógyszerekkel tartják fenn. Két-három kiló ilyen gyógyszer három-négyemeletes ház lakosságának félévre elegendő. A rádióra, mint elavult ócskaságra emlékeznek vissza. Távolbalátó gépekkel szórakoznak. A földalatti operaház, mert ilyen is készül, közönség nem látogatja. A színészek zárt színpadon játszanak és játékokat mindenki otthon a lakásban, a felvevőgépben elhelyezett ebonitlapon élvezheti végig. Aki nem tetszik Budapest, csavar néhányat a készülék kerekén és megjelenik a nagyvilág. Mint a mozivásznon, peregnek le a változatosabbnál változatosabb események. Feltűnik London a sűrű ködben, a folyton vigadó Párizs, a rejtelmes kelet, Tokio, Peking, Tibet, Lassza, sárgák, fehérek, barnák, Afrika különös ember- és állatvilága, sötét-

bőrű asszonyok és végül Róma, mely ezer év múlva még hatalmasabb lesz, mint ma. A földfeletti Budapest éjszakai világítását több mint ezer méter magasban lévő központi gömb látja el. Fénye behatol minden-hová, utcákba, terekre, síkátorokba, mintha nappal lenne.

Az erős éjszakai világítás következtében megváltozik az éjszakai élet Betörés, rablás, lopás csak néha fordul elő. A rendőrségnek kevés munkája akad, létszámuk csökken, jól-lehet Pest és Buda tízszer nagyobb területet foglal el.

Reggelenként meghatározott időben a szemét elhordása is másképp történik. Minden lakás konyhájában, közvetlenül a tűzhely mellett, csapóajtóval ellátott csatornába öntik a hulladékot, honnan az egy központi gépezet segítségével légnyomással a szemétyűjtőtelepre jut. A kályhákat fa fűti, a szén kifogy. A tűzhelyeket úgy alakítják át, hogy kevés fa fogyasztása mellett nagy meleget adnak.

A vonat helyét a sínzeppelin foglalja el. Hatalmas pályaudvarok épülnek, melyekből a világ minden részébe el lehet jutni. Az új utasszállító gép alakja szivarhoz fog hasonlítani, mint az ágyúgolyó, csövön keresztül hagyja el az indóházat és félköralakban repül a másik állomásra. A leszállás ugyanolyan könnyen történik, mint az indítás.

A rendeltetési állomáson is csöbe fut a gép, sebessége folyton csökken, míg végül megáll. Távolságok nem lesznek. Párizsba egy óráig tart az út, mert többször át kell szállni. Londonba másfél óra alatt, New-Yorkba három óra alatt, Afrikába három és félóra alatt lehet eljutni. Nyáron a Pest-budai lakosok közül aki csak teheti, a szombattól hétfő reggelig tartó vikendjét a Magas-Tátrában vagy a tenger mellett tölti, mert még a Budapest—Tokio—pekingi út is csak négyötörési időt vesz igénybe.

A sztratoszférarepülés, mellyel a Pest-budai tudósok is erősen foglalkoznak, megoldást nem nyer. Ebben az irányban ezer év múlva is ugyanolyan tájékozatlanok lesznek az emberek, mint ma. Az égitestekkel, pl. a Marssal való érintkezés lehetetlen. Ez a kérdés megoldhatatlan marad. A földet körülvevő levegőréteg határáig eljutnak, azontúl azonban nem.

A tízszerte nagyobb Budapest területén a mai villamos, autóbusz helyét a földalatti villámvonat látja el. A villámvonat is szivaralakú lesz, vakond módjára behálózza az egész Pestet és Budát, szorosan beépített csatornába fut és csak ott válik láthatóvá, ahol a ki- és beszállás történik.

Az emberiség legnagyobb átkát, a rák és tüdővész szérumát feltalálják. Pesti orvos,

magyar ember lesz az, ki e téren dicsőséget szerez. Eljön a nap, mikor pillanatok alatt repül ezét a hír, hogy ez a két rettenete« betegség nincs többé. Milliók és milliók fognak hálát adni az Istennek a csodálatos találmányért, melynek segítségével a rák és tüdővész gyógyítható.

A fokozott műveltség az emberekben a sok rossz mellett kellemeesél is szolgál. A beteg Pest-budai polgárt, legyen az munkás vagy tisztviselő, a balatonkenesei, lillafüredi és egyéb magyarországi üdültetési helyek helyett Japánba, Ceylonba, Egyiptomba, Marienbadba, a Riviérára küldik, sőt, hogy a gyenge szervezetűeknél a bajt megelőzzék, felcserélik őket. Az indus néhány hónapra Pestre, a budapesti polgár pedig Indiába utazik pihenni. Az érintkezés az itthonmaradottakkal könnyen lehetséges. Rendelkezésre áll a drótnélküli képtávíró, melyen a tárcsa felett kifeszített erős vásznonlapon, beszélgetés alkalmával, a beszélő képe is megjelenik. Ennél az új találmánynál drótra szükség nem lesz. A tárcsán a távolságokat, megfelelő hullámhosszúságokat számok mutatják. Öt-hat szám letárcsázásával beállítják a keresett helyet, mire a másik készülék búgni kezd, a vásznon megjelennek a kérő számok és a gép működésbe jön.

A drótnélküli képtávírónál nem történhet meg, hogy a mentőket, tűzoltókat becsapják.

A képtávíró e tekintetben nagy szolgálatot tesz.

A repülőgép a sínzeppelin következtében másodrangú közlekedési eszközzé fejlődik vissza. A harcászatban még használják bombavető osztagok szállítására. Háború alkalmával az ellenséges város felett megjelenő repülőgépből kiugró katonát már nem ejtőernyővel, hanem szárnyakkal szerelik fel. Míg a bombavető osztag az ellenséges város ellen támadást intéz, a repülőgép a levegőben mint flottabázis szerepel.

A bombavető repülőosztagnál még veszedelmesebb háború esetén a gyújtó-, láng- és gázzeppelin, melyet egy központi telepről, a Gellérthegy tetejéről irányítanak másodperc pontossággal működő szerkezetek segítségével. Ahová a gyújtó-, láng- és gázzeppelin lecsap, megszűnik az élet. Ezért a különféle nemzetek csak a legkritkább esetekben keverednek harcba egymással.

A gyújtó-, láng- és gázzeppelin megoldja a keleti kérdést is. A sárga embertől félni többé nem kell. Az új tatárjárás lehetőségét kizárja ez a rettenetes hadieszköz.

A divat egyszerűbb lesz, mint ma. A nő ismét a házi tűzhelyhez tér vissza. Régi mintájú, magyaros ruhákat készít, minden gondja a gyermeknevelés; becsületes, jószívű munkásokat adni a hazának.

A társadalom két részre oszlik; használható és káros polgárokra. A nem dolgozókat egy arra kijelölt helyen gyűjtik össze; itt mindent maguknak kell elkészíteni, munkához szoktatják őket.

Az iskolában a gyermeknevelés is másképp történik. Idegen nyelvekkel nem terhelik a fiatalság fejét. Az angol, francia, német, olasz nyelvet a gyermek Londonban, Párizsban, Berlinben, Rómában tanulja meg. Nemcsak a betegeket, hanem a gyermekeket is átcserelelik. Az utazás kérdését a sínzettel könnyen és gyorsan oldja meg.

Adókiadás és adófizetés, melyet a Pestbudai polgár sohasem szeretett valami nagyon, ezer év múlva ie lesz, csakhogy nem úgy, mint ma. A transzferáló kocsit, melytől minden ember fél, használaton kívül helyezik.

Minden megváltozik, csak egy nem, a föld, az tovább halad ugyanazon a pályán, ugyanazon az úton.

Ilyen lesz Budapest ezer év múlva, de nem is lehet más. A tudomány rohamos fejlődése következtében az emberi szív napról-napra keményebbé válik, a gépet szolgálja, míg feltalálják a láng-, gáz- és tüzzepelint, azt a borzalmas hadieszközt, mely milliós városokat pusztít el percek alatt; ekkor megváltozik az emberi szív, belátja, hogy

mint mindennek, a tudásnak is van határa. Életet csak Isten adhat és vehet el. Az irigységet, a hatalmat, az arany varázsát, a testvéri szeretet, a megelégedettség, a szerénység váltja fel. Az ember ismét önmagára talál, a tudást nem felebarátja elpusztítására, hanem annak javára értékesíti.